

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

PENSION INSURANCE IN UKRAINE: TENDENCIES, PROBLEMS AND WAYS OF OPTIMIZATION

УДК 331.25

<https://doi.org/10.32843/infrastruct34-7>

Оглобліна В.О.

к.е.н.,

завідувач кафедри фінансів та обліку
Запорізький інститут економіки та
інформаційних технологій

Абубекерова А.З.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів та обліку
Запорізький інститут економіки
та інформаційних технологій

У статті визнано неефективність сучасної системи пенсійного страхування в Україні. Дослідження тенденцій розвитку пенсійного страхування в країні у 2010–2017 роках показало зростання проблем у цій сфері соціального захисту населення держави під час економічної кризи та у період посткризового відновлення національної економіки. Відзначено, що сучасна система пенсійного страхування в Україні перетворилася з інструменту соціального захисту населення та джерела інвестицій в економіку держави в один із ключових дестабілізуючих факторів національної економіки і потребує негайного реформування. Окремо локалізовано комплекс проблем пенсійного страхування в Україні, де виділено як загальноекономічні проблеми, так і проблеми безпосереднього функціонування самої системи такого страхування в країні та Пенсійного фонду держави. Розроблено та запропоновано сукупність напрямів оптимізації української системи пенсійного страхування.

Ключові слова: напрями оптимізації, пенсійне страхування, пенсія, проблеми, система, тенденції пенсійного страхування.

В статье определена неэффективность современной системы пенсионного стра-

хования в Украине. Исследование тенденций развития пенсионного страхования в стране в 2010–2017 годах показало рост проблем в этой сфере социальной защиты населения государства во время экономического кризиса и в период посткризового восстановления национальной экономики. Отмечено, что современная система пенсионного страхования в Украине превратилась из инструмента социальной защиты населения и источника инвестиций в экономику государства в один из ключевых дестабилизирующих факторов национальной экономики и требует немедленного реформирования. Отдельно был локализован комплекс проблем пенсионного страхования в Украине, где выделены как общеэкономические проблемы, так и проблемы непосредственного функционирования самой системы такого страхования в стране и Пенсионного фонда государства. Разработана и предложена совокупность направлений оптимизации украинской системы пенсионного страхования.

Ключевые слова: направления оптимизации, пенсионное страхование, пенсия, проблемы, система, тенденции пенсионного страхования.

The scientific article has determined ineffectiveness of the modern system of pension insurance in Ukraine. The research of tendencies in the development of pension insurance in the country in the period of 2010-2017 has identified the increase of problems in this sphere of social security of the state's population during economic crisis and post-crisis renewal of national economy. It has been outlined that the modern system of pension insurance in Ukraine was transformed from the tool of social population security and the source of investments to the state's economy to one of the key destabilized factors of national economy; and it needs the immediate reformation. In addition, a set of problems of Ukrainian pension insurance, which include both common economic problems and problems of the direct functioning of such an insurance system in the country and the Pension Fund of Ukraine, has been localized. It has been developed and suggested common ways to optimize Ukrainian system of pension insurance, which include: efficiency increase of the Pension Fund of Ukraine within both its organizational structure and the staff quantity optimization based on the active implementation of information technologies for supporting pension insurance in the country; research and implementation of foreign experience on pension fund functioning in the country and reforming of the national system of pension insurance; development and implementation of the set of actions directed towards decreasing the number of employees who receive "black" or "grey" salaries and do not allocate to the Pension Fund of Ukraine by using both stimulating and administrative measures (fines, administrative or criminal responsibilities and other); transparency increase of pension provision system in the country and informational support of legal entities and individuals – charge payers to the Pension Fund of Ukraine; activation of state bodies efforts to implement the second (the saving system of mandatory state pension insurance) and the third (the system of non-state pension provision) levels of the pension insurance system in Ukraine.

Key words: ways of optimization, pension insurance, pension, problems, system, tendencies in pension insurance.

Постановка проблеми. Пенсійне страхування є ключовим елементом сучасної економічної системи будь-якої країни світу. Відзначаємо дуалістичну природу пенсійного страхування, а саме: з одного боку, воно є базовим елементом соціального забезпечення населення країни, з іншого – виступає суттєвим джерелом інвестиційного розвитку економіки держави. З огляду на важливість такого виду страхування та залучення до нього значної кількості домашніх господарств у країні, необхідно відмітити його велику залежність від політичної ситуації у державі і небажання владних інститутів проводити реформування у відповідні терміни, що породжує постійно діючі неефективні інститути у цій сфері національної соціально-економічної системи.

Стосовно України відзначаємо намагання владних інституцій провести пенсійну реформу, що стикається зі значною кількістю перешкод і є критично неефективною. Підтримуємо думку В.В. Фецука, який вказує на те, що «в умовах розвитку ринкових відносин та на тлі об'єктивного демографічного процесу старіння населення українська система пенсійного страхування не спроможна ефективно виконувати покладені на неї соціально-економічні функції» [1, с. 183]. За таких умов необхідно дослідити тенденції, проблеми та шляхи усунення виявлених проблем щодо національної системи пенсійного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначаємо значну кількість науковців, що досліджували сутність, складники, розвиток пенсійного стра-

хування в Україні, серед яких вважаємо доречним звернути увагу на роботи О.В. Бевзенко, С.Б. Березиної, В.І. Грушко, В.П. Єлагіна, Б.О. Зайчука, О.Б. Зарудного, Т.М. Кір'ян, М.С. Шаповал та ін.

Водночас швидка динаміка змін, які відбуваються у національній системі пенсійного страхування на фоні процесів кризового та посткризового розвитку економіки України, потребує визначення тенденцій розвитку такої системи, локалізації проблем та розроблення шляхів їх усунення.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ключових тенденцій, проблематики та напрямів розвитку пенсійного страхування в Україні за сучасних умов трансформації національної соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризовий та посткризовий розвиток національної економіки показав критичну неефективність української системи пенсійного страхування, що за сучасного свого стану не в змозі забезпечити відповідний рівень соціального захисту населення країни та виступити одним із ключових джерел інвестиційного забезпечення її відновлення. Дослідження середнього рівня заробітної плати в країні та середнього рівня пенсій у 2010–2017 роках (рис. 1) вказує на те, що на фоні зростання середньої заробітної плати на 335% пенсії зросли лише на 176,96%. Такий стан справ свідчить про неможливість системи пенсійного страхування України забезпечити паритет росту пенсій щодо росту заробітної плати у державі, особливо, що стосується періоду економічної кризи.

Окремо необхідно звернути увагу на відсоткове співвідношення між заробітною платою та пенсіями в Україні у роки дослідження. Якщо у 2010 році середня пенсія становила 39,29% середньої заробітної плати у країні, то у 2017 році таке відношення становило лише 20,83%. Натомість у провідних країнах світу відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати є нижчим, ніж 35% [4].

Співвідношення темпів росту середньої пенсії та темпів росту інфляції в Україні у період дослідження також вказує на проблеми щодо пенсійного страхування в Україні. Так, за зростання середньої пенсії у 2010–2017 роках на 176,96% темпи росту інфляція за цей період становили 261,81% [3; 5]. При цьому чітко видно тенденцію, коли у 2010–2013 роках середні пенсії зросли на 142,40% за темпів інфляції – 114,46%, а у 2014–2017 роках середні пенсії зросли лише на 124,27% за темпів інфляції, які дорівнювали 228,74%. Таким чином, вітчизняна система пенсійного страхування не має компенсаційних механізмів у періоди жорсткої економічної кризи та посткризового відновлення економіки.

Досить цікавою є тенденція щодо зміни частки витрат на пенсійне страхування у ВВП України за період дослідження (рис. 2). Так у 2010–2013 роках (до економічної кризи) ця частка зростала кожен рік і становила у 2013 році 17,09% ВВП країни, натомість у 2014–2017 роках (роки економічної кризи та посткризового відновлення) вона постійно знижувалася та становила у 2017 році лише 9,77% ВВП держави. Порівнюючи частку витрат на пенсійне страхування у ВВП України з такими ж частками у економічно розвинутих країнах світу (від 6 до 10% ВВП країни [6, с. 469]), відзначаємо, що у 2017 році вона дорівнювала верхній межі співвідношення витрат на виплати пенсій до ВВП у таких країнах.

Таким чином, спираючись на проведене вище дослідження, можемо відзначити намагання уряду країни зменшити витрати на пенсійне страхування у період кризи та посткризового відновлення України на фоні різкого зменшення рівня пенсійного забезпечення та соціального захисту пенсіонерів у державі. Наведена ситуація, у тому числі, була викликана наявністю та зростанням дефіциту бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ) у 2010–2017 роках (рис. 3).

Оцінка динаміки дефіциту Пенсійного фонду України за період дослідження чітко вказує на його значне зростання у період економічної кризи. При цьому, якщо у 2010–2014 роках дефіцит ПФУ

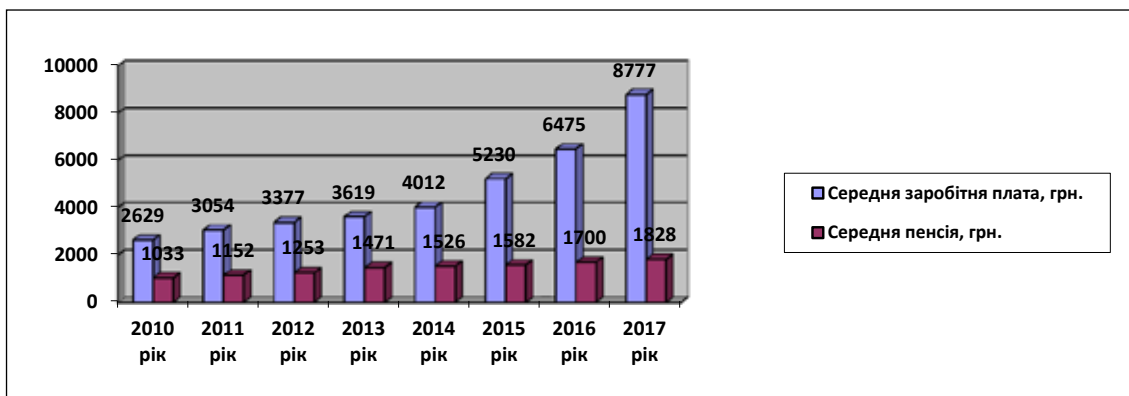

Рис. 1. Динаміка середньої заробітної плати та середньої пенсії в Україні за 2010–2017 роки

Джерело: складено авторами на основі [2; 3]

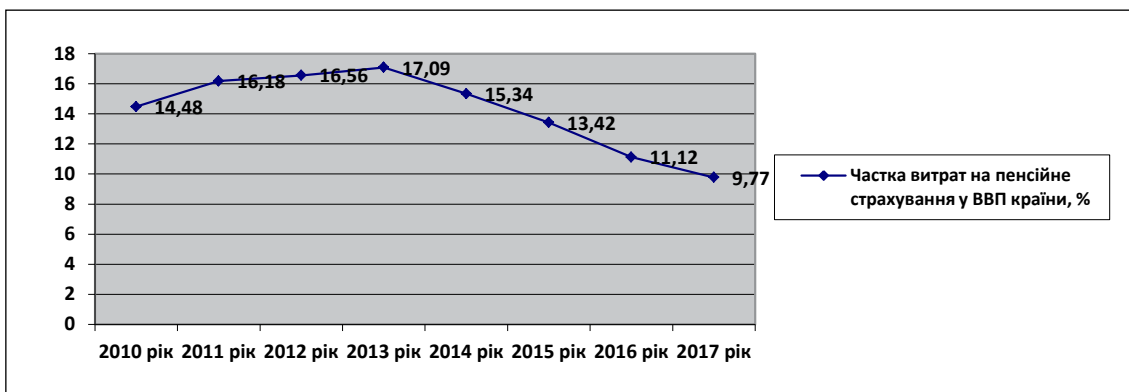

Рис. 2. Динаміка частки витрат на пенсійне страхування у ВВП України за 2010–2017 роки

Джерело: складено авторами на основі [7; 8]

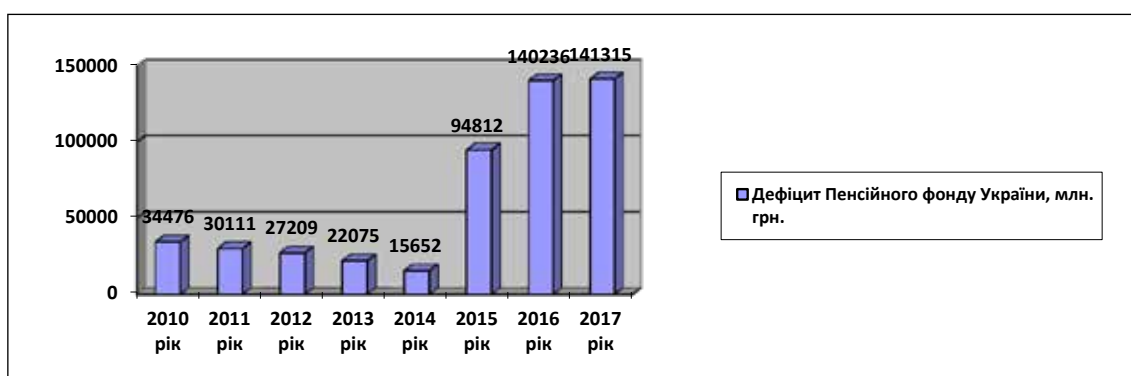

Рис. 3. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України за 2010–2017 роки

Джерело: складено авторами на основі [8]

не перевищував 22% (у 2010 році) від суми його видатків, то у 2015 році він становив 35,69%, у 2016 році – 55,32%, а у 2017 році – 48,48%. Таким чином, відзначаємо необхідність негайного реформування системи пенсійного страхування в Україні, оскільки з інструменту соціального захисту населення та джерела інвестицій в економіку держави національна система пенсійного забезпечення перетворилася в один із ключових дестабілізуючих факторів економіки країни.

Наведена ситуація стала можлива через формування комплексу проблем у розвитку української системи пенсійного забезпечення, таких як:

- формування структури доходів і видатків, а також управління бюджетом Пенсійного фонду України;
- значний бюрократичний апарат ПФУ та його невідповідність сучасним реаліям пенсійного страхування в країні;
- скорочення кількості працюючих за одночасного збільшення кількості пенсіонерів;
- непрозорість системи пенсійного страхування в Україні та її низька ефективність;
- низький рівень розмірів пенсій та їх критичне відставання від зростання рівня заробітної плати в державі;

- складнощі у становленні та недовіра громадян України до системи недержавного пенсійного страхування;

- низький рівень інформаційної відкритості національної системи пенсійного страхування, особливо що стосується отримання інформації фізичними особами;

- високий рівень відрахувань до Пенсійного фонду України з боку юридичних і фізичних осіб;

- низька зацікавленість у відрахуваннях до Пенсійного фонду України з боку юридичних і фізичних осіб;

- значна кількість працівників, що отримують «чорну» або «сіру» оплату праці та не здійснюють відрахування до ПФУ;

- високий рівень трудової міграції до інших країн світу, що зменшує базу платників на першому рівні (солідарний) пенсійного страхування в Україні;

- значна частка «тіньової» економіки у країні, що негативно позначається на рівні доходів Пенсійного фонду України;

- низький рівень оплати праці в країні та складні економічні умови відновлення бізнесу після двох послідовних економічних криз;

- недостатня ефективність проведення реформи пенсійного страхування в країні.

З огляду на наведений комплекс проблем, система пенсійного страхування в Україні потребує розроблення сукупності шляхів оптимізації її розвитку, до яких належать:

– підвищення ефективності функціонування Пенсійного фонду України в межах оптимізації його організаційної структури та кількості персоналу на базі активного впровадження інформаційних технологій підтримки пенсійного страхування в країні;

– дослідження та імплементація закордонного досвіду як функціонування пенсійного фонду країни, так і реформування національної системи пенсійного страхування;

– розроблення та впровадження комплексу заходів щодо зменшення обсягів кількості працівників, що отримують «чорну» або «сіру» оплату праці та не здійснюють відрахування до ПФУ з використанням як стимулюючих, так і адміністративних заходів (штрафи, адміністративна або кримінальна відповідальність та ін.);

– підвищення прозорості системи пенсійного забезпечення в країні та інформаційного супроводження юридичних і фізичних осіб – платників зборів до ПФУ;

– активізація зусиль органів державної влади щодо впровадження другого (накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) та третього (система недержавного пенсійного забезпечення) рівня системи пенсійного страхування в Україні.

Таким чином, відзначаємо наявність значної кількості проблем щодо розвитку системи пенсійного страхування в Україні, які викликані суб'єктивними та об'єктивними причинами, що потребують вирішення в межах розроблення і реалізації комплексу оптимізаційних заходів.

Висновки з проведеного дослідження.

У дослідженні визначено тенденції розвитку системи пенсійного страхування в Україні у період кризового та посткризового функціонування національної економіки. Зазначено, що вітчизняна система пенсійного страхування слабо адаптувалася та втратила гнучкість в умовах кризи економіки держави, що призвело до зниження рівня соціального захисту населення країни та необхідності відволікати значні бюджетні кошти для фінансування дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

Сформовано комплекс проблем, що заважають ефективно розвиватись українському пенсійному страхуванню у сучасних умовах функціонування соціально-економічної системи держави. Визначено напрями оптимізації розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні.

Подальші дослідження необхідно зосередити на деталізації шляхів оптимізації пенсійного страхування в країні з використанням закордонного досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фещук В.В. Організаційно – правові проблеми реформування пенсійної системи в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 183 – 185.
2. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2019).
3. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (за даними Пенсійного фонду). *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2019).
4. Козак Т.М. Досвід провідних країн світу в побудові дієвої пенсійної системи. *Інвестиції: практика та досвід. Державне управління*. 2017. № 23. С. 120 – 125.
5. Індеси споживчих цін у 1993–2017 рр. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.08.2019).
6. Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 468 – 472.
7. Валовий внутрішній продукт. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2019).
8. Бюджет Пенсійного фонду України. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2019).

REFERENCES:

1. Feshchuk V.V. (2013) Orhanizatsiino – pravovi problemy reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini [Organizational and legal problems of reforming the pension system in Ukraine]. *Comparative-analytical law*, no. 3–1, pp. 183 – 185.
2. State Statistics Service of Ukraine (2019) Serednomisiachna zarobitna plata za vydamy ekonomichnoi diialnosti za period z pochatku roku [The average monthly wage by type of economic activity since the beginning of the year]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 August 2019).
3. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Serednij rozmir misyachnoi pensii ta kil'kist' pensioneriv (za dany'my Pensijnogo fondu)* [Average monthly pension and number of pensioners (according to the Pension Fund)]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 August 2019).
4. Kozak T.M. (2017) *Dosvid providnykh krain svitu v pobudovi diievoi pensii noi systemy*. [Experience of the leading countries in building an effective pension system]. *Investments: practice and experience. Governance*, no. 23, pp. 120 – 125.
5. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Indeksi spozhyvchykh tsin u 1993–2017 rr.* [Consumer price indices in 1993–2017]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 August 2019).
6. Mokhova Yu.L., Pysarenko N.O. Stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. [State and prospects of development of the pension system in Ukraine]. *Young scientist*, no. 1 (53), pp. 468 – 472.
7. Valovy vnutrishnij produkt. (2019) *Valovyj vnutrishnij produkt* [Gross domestic product]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 August 2019).
8. The Pension Fund of Ukraine (2019) *Biudzh et Pensiinoho fondu Ukrainy*. [Budget of the Pension Fund of Ukraine]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua> (accessed 21 August 2019).

Ogloblina Viktoriia

Candidate of Economic Sciences.

Head of the Department "Finance and Audit"

Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies

Abubekerova Albina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at Department of "Finance and Audit"

Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies

PENSION INSURANCE IN UKRAINE: TENDENCIES, PROBLEMS AND WAYS OF OPTIMIZATION

The scientific article has determined ineffectiveness of the modern system of pension insurance in Ukraine. The research of tendencies in the development of pension insurance in the country in the period of 2010–2017 has identified the increase of problems in this sphere of social security of the state's population during economic crisis and post-crisis renewal of national economy. It has been outlined that the modern system of pension insurance in Ukraine was transformed from the tool of social population security and the source of investments to the state's economy to one of the key destabilized factors of national economy; and it needs the immediate reformation.

In addition, a set of problems of Ukrainian pension insurance, which include both common economic problems and problems of the direct functioning of such an insurance system in the country and the Pension Fund of Ukraine (PFU), has been localized. Thus, the key problems are as follows:

- structure formation of income and expenses as well as budget management of The Pension Fund of Ukraine;
- a huge bureaucratic apparatus of the PFU and its discrepancy with the modern realia of the pension insurance in the country;
- number reduction of the employed with the simultaneous increase of pensioners amount;
- the opacity of the pension insurance system in Ukraine and its low efficiency;
- the low level of pensions and their critical backlog from the increase of the salary level in the country;
- problems in the establishment and distrust of Ukrainian citizens in the system of non-government pension insurance;
- the low level of information transparency of the national system of pension insurance, especially in the field of information receiving by physical persons;
- the high level of contribution to the Pension Fund of Ukraine made by individuals and legal entities;
- the low interest in contributions to the Pension Fund of Ukraine by individuals and legal entities;
- a significant amount of employees who receive "black" or "grey" salary and do not contribute towards the PFU;
- the high level of labor migration to other countries. This reduces the database of payers in the first level (solidarity) of pension insurance in Ukraine;
- a huge amount of "the underground economy" in the country that negatively influences the income level of the Pension Fund of Ukraine;
- the low level of pay in the country and difficult economic terms of business renewal after two sequential economic crisis;
- a lack of efficiency in pension insurance reforming in the country.

It has been developed and suggested common ways to optimize Ukrainian system of pension insurance, which include: efficiency increase of the Pension Fund of Ukraine within both its organizational structure and the staff quantity optimization based on the active implementation of information technologies for supporting pension insurance in the country; research and implementation of foreign experience on pension fund functioning in the country and reforming of the national system of pension insurance; development and implementation of the set of actions directed towards decreasing the number of employees who receive "black" or "grey" salaries and do not allocate to the Pension Fund of Ukraine by using both stimulating and administrative measures (fines, administrative or criminal responsibilities and other); transparency increase of pension provision system in the country and informational support of legal entities and individuals – charge payers to the Pension Fund of Ukraine; activation of state bodies efforts to implement the second (the saving system of mandatory state pension insurance) and the third (the system of non-state pension provision) levels of pension insurance system in Ukraine.